

indeksi müstakil bir cilt haline getirilmek suretiyle dört cilt olarak basılmıştır (Medine 1410/1990). 2. *Meşyeḥa*. Zehebî'nin bir cilt olduğunu ve Fesevî'nin hocalarından 300 kadar âlimin ismini ihtiva ettiğini söylediği bu eser ilk meşyehalardan biridir. Altı cüz halinde beldelere göre düzenlendiği ileri sürülen (Kettânî, s. 298) *Meşyeḥa*'nın günümüze gelen ikinci ve üçüncü cüzlerinde (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Umumi, nr. 7418, 7419, ikinci cüz 29 varak, üçüncü cüz 22 varak) böyle bir tasnif usulü bulunmamakta, müellifin, biyografilerini bile vermediği hocalarından rivayet ettiği hadislerden bir veya ikisini zikretmekle yetindiği görülmektedir. 3. *Kitâbü'l-Müsneḍ*. Sem'ânî bu eseri hocası Enmâtî'den okuduğunu söylemektedir (bk. Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1283). 4. *Kitâbü's-Sünne*. Zehebî'nin küçük bir kitap olduğunu belirttiği eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemekle beraber, Fesevî gibi selefi olup aynı adla kitap yazan çağdaşlarının eserlerine kıyasla bunun da akaid konusuna ve sünnete sarılmaya dair hadisleri ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. 5. *Kitâbü'l-Bir ve's-şıla*. Eserin rikâk'a dair rivayetleri ihtiva ettiği sanılmakta ve Fesevî'nin bunları Ebû Zûr'a er-Râzî'den olan rivayetlerinden derlediği anlaşılmaktadır (İbn Hacer, XI, 387). 6. *Kitâbü'z-Zevâl*. Namaz vakitlerine dair olduğu tahmin edilen bu eseri Fesevî'den Ahmed b. İbrâhim b. Şâzân rivayet etmiştir (Hatîb, IX, 393).

İbnü'l-Cevzî'nin *Nevâsiḥu'l-Kur'ân* adlı eserinde Fesevî'nin ulûmü'l-Kur'ân'a dair görüşlerinden birçok nakiller yapması onun nâsih ve mensuha dair bir eser yazdığı kanaatini uyandırmaktadır

(*el-Ma'ṣife ve't-târîḥ*, nâşirin mukaddimesi, I, 19).

BİBLİYOGRAFYA :

Fesevî, *el-Ma'ṣife ve't-târîḥ* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine 1410, nâşirin mukaddimesi, I, 6-75; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, IX, 208; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, IX, 287; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, IX, 393; İbn Ebû Ya'îa, *Ṭabaḳâtü'l-Ḥanâbile*, I, 416; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 305; Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, Beyrut 1410/1990, IV, 296-297; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 324-335; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIII, 180-184; a.m.f., *Tezkiretül-huffâz*, II, 582-583; IV, 1283; Safedî, *Nektû'l-himyân* (nşr. Ahmed Zeki), Kahire 1329/1911, s. 312; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 59-60; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, II, 390; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 311; XI, 385-388; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 171; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 298; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 43; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 373; Sezgin, *GAS*, I, 319; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 72, 392, 406, 453, 501, 510; Şâkir Mustafa, *et-Târîḥu'l-ʿArabî ve'l-mu'errihûn*, Beyrut 1983, I, 222-223; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/1, s. 259-261; Fikri Zeki el-Cezzâr, *Medâḥilü'l-mu'ellifîn ve'l-a'lamü'l-ʿArab*, Riyâd 1994, III, 1162-1164; Cl. Huart, "Fesâ", *IA*, IV, 575.

M. YAŞAR KANDEMİR

FESH

(bk. FESHİH).

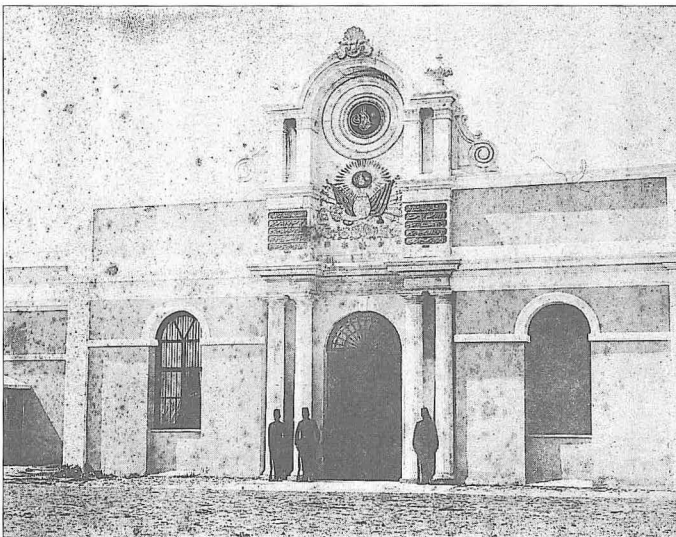
FESHÂNE

1833 yılında İstanbul'da faaliyete geçen fes ve yünlü kumaş fabrikası.

II. Mahmud tarafından askeriyenin ve halkın fes ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra teşkil edilen Asâkir-i

Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kıyafeti belirlenirken başlık olarak fesin kabul edilmesi zamanla bu başlığın halk arasında da yaygınlaşmasına yol açtı. Artan fes talebi önceleri Tunus ve Mısır'dan, daha sonra da Avrupa'dan ithal edilerek karşılanmaya çalışıldı. Yıllık ithalât miktarı 500.000 adedi geçen ve yaygın biçimde tüketilen bir malın devamlı surette dışarıdan getirilmesi ekonomik bakımdan, özellikle giderek daha büyük bir mesele halini alan dış ticaret dengesi açısından doğru bulunmayarak feslerin yurt içinde üretilmesi için teşebbüse geçildi ve bu gibi konularda bilgisi bulunan Kâtibzade Mustafa Efendi fes nâzırı tayin edildi. Mustafa Efendi ilk iş olarak Tunus'tan İstanbul'a yirmi üç fes ustası, yanlarında çalıştırılmak üzere Bursa'dan da on beş kabiliyetli kalfa getirtti ve mukâtaat hazinesinden tahsis edilen 1.5 milyon kuruş ile 1833'te Kadirga'daki Cündî Meydanı'nda bulunan hazine-i hâssaya ait bir binada fes üretimini başlattı. Ayrıca feslerin yıkanma işlemlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla İzmir'te de bir dinkhâne kuruldu. Fes yapımının denetimi Harîr Nâzırı Ömer Lutfi Efendi'ye verildi. Feshâne'de yerli yapığdan yapılan ilk fes örneklerinin kullanılmayacak kadar sert olduğunun görülmesi üzerine daha uygun bulunan merinos yapığında karar kılındı ve eğitim amacıyla üretime devam edilerek on altı ayda 300'e yakın usta, kalfa ve işçi yetiştirildi.

Feshâne'de tam kapasiteyle faaliyete geçildikten birkaç yıl sonra Kadirga'daki bina yetersiz kaldı ve tesisler 1839 yılında, Eyüp Defterdar İskeleyi'nde bulunan Hatice Sultan Sarayı'nın fer'iyye kısmına nakledildi. Buradaki su kaynaklarının yeterli olması sebebiyle daha önce ayrı bir ekip tarafından Beykoz Kâğıthane'sinde yapılan boyama işlemlerinin de aynı yerde yapılması mümkün hale geldi. Feshâne bu tarihlerde Darphâne-i Âmire idaresi tarafından yönetilmekteydi. Yeni binaya geçildikten sonra 1839 ve 1840 yıllarında 100.000'in üzerinde fes üretimi gerçekleştirildi ve bu sayı gittikçe arttı. İmal edilen feslerin önemli bir kısmı askerlerin ve memurların ihtiyacını karşılamak üzere devlet tarafından satın alınıyor, geri kalanı ise piyasaya sürülüyordu. Meselâ Mart 1849'dan Mart 1850'ye kadar 204.213 fes yapılmış ve bunun 157.698'i devlete, 46.515'i halka satılmıştı. Kaliteli olduğundan büyük kabul gören fesler hem fesçi esna-

Feshâne'nin giriş bölümünün XX. yüzyıl başlarında görünüşü (İÜ Ktp., Albüm, nr. 91.014)

fı aracılığıyla hem de Vezneciler, Kapalı Çarşı, Tophane ve Beşiktaş'ta bulunan Feshâne'nin kendi satış mağazalarında doğrudan halka sunulmaktaydı.

1842 yılında, 1 milyon kuruşu Darphâne'den, 5 milyon kuruşu Feshâne'nin geçmiş yıllardaki kârlarından gelen toplam 6 milyon kuruşluk bir harcama ile aynı binaya ikinci bir üretim tesisi olarak yünlü kumaş (çuha) tezgâhları kuruldu. Böylece dokuma fabrikası işlevi de kazanan fabrika ertesi yıl deneme mahiyetinde olmak üzere yünlü kumaş üretimine başladı. İlk yıllarda gerçekleştirilen üretim miktar itibarıyla çok sınırlı idi ve maliyet de beklenenden yüksek çıkmıştı; bu yüzden ilk faaliyet yıllarındaki hesaplar büyük zararlarla kapandı. Maliyet yüksekliğinin önemli sebeplerinden biri, subay elbiselerinde kullanılan ince yünlü kumaşlar için yurt dışından yüksek fiyatlarla kaliteli yapıtı ihmal edilmesi idi. Bu sebeple 1858 yılından itibaren ucuz yerli yapıtı kullanımına ağırlık verilerek düşük kaliteli yünlü kumaş üretimi başlatılmış, böylece nisbeten kârlı bir döneme girebilmek mümkün olmuştur. Bu arada merinos yapıtı için ülke içinden temin edilebilmesi amacıyla Filibe ve Hayrabolu'daki devlet çiftliklerinde merinos türü koyunların çoğaltılması için çalışmalar yapılmıştır.

Feshâne'de başlangıçta güç kaynağı olarak sayısı kırkı bulan katırlardan faydalanılıyor ve üretim geleneksel teknolojiler çerçevesinde tarak ve çıkrıklarla gerçekleştiriliyordu. Fakat faaliyete geçildiği ilk yıllardan itibaren etkili bir dış rekabetle karşı karşıya kalınması teknolojinin sürekli olarak yenilenmesi gereğini ortaya koydu. Bu amaçla 1843'te yirmi altı beygir gücünde bir buhar motoru ile iplik ve dokuma makineleri, 1849-1851 yıllarında da geçmiş yıllara ait kârlardan finanse edilerek 2.5 milyon kuruşu aşan bir harcamayla İngiltere ve Belçika'dan elli beş beygir gücünde bir buhar motoru, ayrıca yeni iplik ve dokuma makineleri getirtili. Böylece üretim kapasitesi önemli ölçüde genişletilerek maliyetlerin düşürülmesi mümkün oldu. Nitekim 1840'larda ortalama bir fes 34 kuruşa mal edilirken 1865'te bu rakam 9 kuruşun altına inmiştir.

Feshâne ilk dönemlerinde özellikle devlete yaptığı fes satışlarından önemli miktarda kâr sağladı, bu kârın büyük bir kısmı fabrikanın modernleştirilmesine ve genişletilmesine dönük yatırımlara

harcandı. Önceleri devlet yüksek fiyatlarla yaptığı alımlar sonucu fabrikaya malî destek sağladı; ancak 1864 yılında diğer devlet fabrikalarından olduğu gibi Feshâne'den de maliyete eşit fiyatlarla mal satın alma yoluna gidilince elde edilen kâr yalnız piyasaya yapılan satışlarla sınırlı kaldı. 1860'larda 250 civarında olan işçi sayısı XIX. yüzyılın sonlarına doğru 450'nin üzerine çıktı. Bu şekilde Feshâne sınaî istihdamın artışına da büyük katkıda bulunmuş, gittikçe hız kazanan Osmanlı sanayileşme gayretlerinin en önemli tesislerinden biri olarak aynı tarihlerde yine devlet desteğiyle kurulan İslimye ve İzmit çuha fabrikaları, Bakırköy Veliefendi Basma Fabrikası, Hereke Kumaş Fabrikası ve Bursa İpek Fabrikası gibi kuruluşlarla birlikte yerli dokuma sanayiinin çekirdeğini teşkil etmiştir. 1865'te çıkan bir yangın sonucu kazan dairesi dışında tamamı yanan Feshâne 1868'de yeniden inşa edildi ve yine o dönemin modern makineleriyle donatıldı. Mart 1874 - Mart 1875 döneminde 348.171 fes, 193.140 arşın (135.000 m.) yünlü kumaş üretildi. Feslerin maliyeti 3.500.348 kuruş, kumaşların maliyeti ise 4.017.468 kuruştu ve fes satışlarından 4.244.764 kuruş, yünlü kumaş satışlarından da 4.458.394 kuruş gelir elde edilmişti. Böylece bir yıllık faaliyet sonucunda, satış mağazalarının 125.689 kuruş tutarındaki masrafları düşüldükten sonra 1.059.657 kuruş net kâr sağlanmıştı.

Feshâne 1877'den itibaren Harbiye Nezâreti'ne bağlı olan Levâzımât-ı Umûmiyye-i Askeriyye dairesinin bünyesine alınarak üretiminin tamamı askerî ihtiyaçlara tahsis edildi. Feshâne fesleri 1893 yılında Chicago'da açılan milletlerarası fuara katıldı ve ödül aldı. 1894'te genişletilerek yenilenen fabrikanın içinde ertesi yıl Sanayi Sıbyan Mektebi adıyla bir okul açıldı ve öğrencilere dokuma alanında teorik dersler verilmesinin yanında uygulama da yaptırılarak kaliteli işçi ve usta ihtiyacının karşılanmasına çalışıldı.

1916 yılında yeniden genişletilerek dokuma sanayiinin en büyük kuruluşu haline getirilen Feshâne, Hereke Kumaş Fabrikası ile birlikte devletin toplam dokuma üretiminin yarısını sağlamaktaydı. Burası 1921 yılında askerî yönetimden alınarak Sanayi ve Maâdin Bankası'na devredildi. Banka tarafından kurulan Feshâne Mensucat Türk Anonim Şirketi fabrikayı 75.000 Türk lirası bedelle

kiralayarak işletmeye başladı. 1925'te çıkarılan özel bir kanunla Türkiye'de fes giyiminin yasak edilmesi üzerine fes üretimi durduruldu. Bu tarihten sonra fabrikanın bir tarafına terkedilen fes dokuma makineleri ile kalıpları 1940'tan sonra İstanbul Şehir Müzesi'ne kaldırılmıştır. 1937'de Sümerbank'ın yönetimine giren Feshâne Defterdar Mensucat Fabrikası adıyla faaliyetini sürdürdü. 1949 yılında önemli bir yangın geçirdi ve yeniden onarıldı. 1986 yılında ise Halic çevresini yeniden düzenleme projesi kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından faaliyetinin durdurulması üzerine "yap-işlet-devret" usulüyle kırk beş yıllığına Eczacıbaşı Vakfı'na verildi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Başmuhasebe Defteri, nr. 9905; BA, Hazine-Hassa Defteri, nr. 36; Ahmet Seyfettin Şimşek, *Feshane Mensucat Fabrikası*, İstanbul 1960; Mübahat S. Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kiyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 519-605; Önder Küçekerman, *Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika: Feshane Defterdar Fabrikası*, İstanbul 1988; Rifat Önsöy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara 1988, tür.yer.; Emre Dölen, *Tekstil Tarihi: Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihîsel Gelişimi*, İstanbul 1992, tür.yer.; Tefik Güran, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 238, 239-244, 250-253; H. Koray, "Feshanemizin (Defterdar) Kısa Bir Tarihçesi", *Feshane (Mensucat Meslek Dergisi)*, 1/1, İstanbul 1948, s. 2-3; R. Ekrem Koçu, "Defterdar Mensucat Fabrikası", *İst.A*, VIII, 4340-4344.

TEVFIK GÜRAN

FESİH

(الفسخ)

Bir akdin veya hukukî bağın ortadan kaldırılması anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "aklen veya bedenen zayıf olmak, bilmemek; bozmak, iki şeyi birbirinden ayırıp dağıtmak" gibi anlamlara gelen **fesih** (fesh), İslâm hukukunda bir akdin veya hukukî bağı iradî olarak ortadan kaldırılmasını ifade eder.

Fesih kelimesi veya türevleri Kur'an'da geçmez. Hadislerde, hac niyetiyle ihrama girmişken bundan vazgeçilip umreye niyet edilmesi anlamında hacın umreyle feshedilmesinden söz edilirken (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 24; Nesâî, "Menâsik", 77) fesih sözlük mânâsında kul-